

6100 SAYILI HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU'NUN SÖZLÜ YARGILAMA HÜKMÜNÜN ADİL YARGILANMA HAKKI İLE OLAN RABİTASI

*The Relationship between the Oral Trial Provision in the Code of Civil
Procedure No. 6100 and the Right to a Fair Trial*

Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI*
Av. Kübra Nur AKÇA**

Özet: Bu çalışma, hukuk yargılamasının hükümden önceki son aşaması olan sözlü yargılama aşamasının; adil yargılanma hakkının alt başlığı olan hukuki dinlenilme hakkının tesisi bakımından son derece önemli olduğunu ancak uygulamada mahkemelerin sözlü yargılama aşamasına gerekli önemi vermediklerini ve yargılamanın bu aşamasını tamamen şekilden ibaret gördüklerini vurgulamak için hazırlanmıştır.

Adil yargılanma hakkı çatısı altındaki hukuki dinlenilme hakkının pozitif hukuktaki karşılığı olan 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 27. maddesi; davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgilileri, kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenilme hakkına sahip olup bu hakkın yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmasını, açıklama ve ispat hakkını, mahkemenin açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesini ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesini içermektedir.

Açıklamada bulunma hakkı, tarafların, yazılı veya sözlü şekilde iddia ve savunmalara karşı itirazda bulunabilme, davaya ilişkin beyanda bulunmalarını sağlar. Belirtilen hukuki dinlenilme hakkının tesisi için en önemli araç duruşma yapılmasıdır. Bu amaca hizmet etmesi için de 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 186. maddesinde sözlü yargılama aşaması kaleme alınmıştır. Zira mahkemece sözlü yargılama aşamasında taraflar dinlendikten sonra hükmün oluşması söz konusu olacağı için hukuki dinlenilme hakkının somutlaştığı bir aşama olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adil yargılanma hakkı, hukuki dinlenilme hakkı, silahların eşitliği ilkesi tahkikat, sözlü yargılama.

Abstract: In this study, the oral judgment phase; it has been prepared to emphasize that the right to be heard, which is the subtitle of the right to a fair trial, is extremely important in terms of establishing the right to be heard, but in practice, the courts do not give the necessary importance to the oral trial stage and they see this stage of the trial as purely form.

Article 27 of the Code of Civil Procedure No. 6100, which is the positive legal equivalent of the right to be heard under the umbrella of the right to a fair trial; The parties to the case, the intervenors and other relevant parties of the proceedings have the right to be heard legally in connection with their own rights, and this right includes the right to be informed about the trial, the right to explain and prove, the court's evaluation by taking into account the explanations, and the concrete and clear justification of the decisions.

The right to make a statement enables the parties to object to the claims and defenses in written or verbal form and to make a statement regarding the case. The most important tool for the establishment of the stated right to be heard is the hearing. In order to serve this purpose, the oral judgment phase is written in article 186 of the Code of Civil Procedure No. 6100.

Because, after hearing the parties at the oral trial stage by the court, the judgment will be formed, and there will be a stage in which the right to be heard becomes concrete.

Keywords: The right to a fair trial, the right to be heard, the principle of equality of arms, investigation, oral trial.

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Başkanı
Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı Başkanı
Ankara Üniversitesi İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü,
saygili@law.ankara.edu.tr , ORCID: 0000-0001-5285-3732

** Ankara Barosu, avkubranuracka@gmail.com , ORCID: 0000-0001-7932-3651

Makale Geliş Tarihi: 12.09.2021, Makale Kabul Tarihi: 07.11.2021

Giriş

6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) medeni yargılama sürecini düzenlemekte, bu yüzden bazı hükümleri dışında kamu hukukunun ilgi alanına dahil olmamaktadır. Ancak söz konusu bazı hükümlerin adil yargılanma hakkıyla olan bağlantısı, insan haklarının özel hukuk alanında da uygulanacağını göstererek ilgi çekici hale gelir ve alanın ilgisine mazhar olur. Bu anlamda kanunun ilgi çekici maddelerinden en başta geleni 27'nci maddedir. Kanunun 27'inci maddesinin başlığı Hukuki Dinlenme Hakkıdır ve bu hüküm özellikle 186. maddeyle de rabitası olması açısından önemlidir. Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) önemli hükümlerinden birisi olan adil yargılanma hakkı sadece bölgesel bir sözleşmede yer almaz, Anayasanın 36'ncı maddesinde de açıkça düzenlenmiştir ve bu bağlamda medeni yargılamada da dikkate alınması gereken bir hak olarak karşımıza çıkar. Adil yargılanma hakkının unsurlarından birisi olan hukuki dinlenme hakkına HMK'da ayrı bir maddede yer verilmesini; Sözleşmenin ve Anayasanın ilgili hükümlerinin (adil yargılanma hakkının) kanun düzeyinde somutlaşması şeklinde okumak gerekir. Bu bağlamda, medeni yargılamada sürecin her safhasında adil bir yargılanma yapılması hukuki bir gerekliliktir. Bu tahkikatın başlamasından sona erişine kadar ve sonrası için de geçerlidir. Bu yüzden, medeni yargı alanında yargılamanın her safhalarında bu hakkın dikkate alınması hukukun üstünlüğü ilkesinin bir gereği olmaktadır. Özellikle HMK'nın 186'ncı maddesi sözlü yargılamaya yer vermekte ve maalesef uygulamada sözlü yargılama sadece şekilden ibaret görülmekte, adil yargılanma hakkına (ve tabii ki hukuki dinlenme hakkına) riayet edilmeden hüküm kurulmaktadır.

Oysa HMK'nın 27'inci maddesinde yer verilen hukuki dinlenme hakkının uygulaması, en açık şekilde 186'ncı maddede görülecektir. Zira, sözlü yargılamada mahkeme iki tarafın sözlü açıklamalarını dinledikten sonra dava hakkındaki hükmünü vereceği için sözlü yargılama etkili bir savunma için son duraktır. Maddenin varlık sebebi, taraflara bütün bir yargılama sonucu yapılanları özetlemek gibi bir olanak sağlamak değildir, aksine silahlarındaki son mermileri kullanarak hükmü etkileme olanağını tanımaktır ki bu da hükmün şekli/biçimsel bir olanak olmadığına ispatıdır.

Bu makalede, adil yargılanma hakkının unsurlarından olan hukuki dinlenme hakkının yargılamanın en önemli safhası olan sözlü yargılamayla olan bağlantısı kurularak, bu hakkın Yargıtay kararlarında nasıl karşılık bulduğu incelenmeye çalışılacaktır. Bu sebeple, adil yargılama hakkı ayrıntılı olarak değil, sözlü yargılama açısından konuyu hatırlatacak düzeyde anlatılmış, hukuki dinlenme hakkından ne anlaşılması gerektiğine değinilmiş ve Yargıtay kararlarıyla sözlü yargılamadaki önemi vurgulanmıştır. Temel kavramlar da aynı şekilde konu çerçevesinde özetlenerek irtibatlandırılmıştır.

I. TEMEL KAVRAMLAR

A. Tahkikat

HMK madde 140/3'e göre, ön inceleme duruşmasının sonunda, tarafların sulh veya arabuluculuk faaliyetinden bir sonuç alıp almadıkları, sonuç alamadıkları takdirde anlaşamadıkları hususların nelerden ibaret olduğu tutanakla tespit edilir. Bu tutanağın altı duruşmada hazır bulunan taraflarca imzalanır. Tahkikat bu tutanak esas alınmak suretiyle yürütülür.

“Ön inceleme aşamasında, tarafların anlaşıp anlaşamadıkları konuları belirleyen ve hangi vakıaların uyuşmazlık konusu olduğunu tespit eden ve bunu tutanağa geçiren mahkemenin tahkikat aşamasında yapacağı faaliyet; uyuşmazlık konusu olayları incelemek, bunlar hakkında tarafların gösterdiği delilleri, ileride vereceği hükme esas almak üzere ispat hukuku kurallarına göre değerlendirmektir.”¹ Esasında tahkikat aşaması tarafların iddia ve savunmalarının doğruluğunun, mahkeme tarafından incelenmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla da tahkikat yargılamanın “en önemli ve zaman alıcı kısımlarından”² biridir. “Mahkeme tahkikat aşamasını ve özellikle delillerin değerlendirilmesini tarafların da davet edilip dinlenildiği duruşmalar şeklinde gerçekleştirir.”³

B. Tahkikatın Sona Erdirilmesi

HMK'nın 184'üncü maddesine göre, Hâkim, tarafların iddia ve savunmalarıyla toplanan delilleri inceledikten sonra, duruşmada hazır bulunan taraflara tahkikatın tümü hakkında açıklama yapabilmeleri için söz verir. Mahkeme tarafların tahkikatın tümü hakkındaki açıklamalarından sonra, tahkikatı gerektiren bir husus kalmadığını görürse, tahkikatın bittiğini taraflara tefhim eder. Devamında HMK 186'ncı maddenin birinci fıkrasında ise şöyle bir hüküm getirmektedir: *Mahkeme bu şekilde tahkikatın bittiğini tefhim ettikten sonra aynı duruşmada sözlü yargılama aşamasına geçer. Bu halde, taraflardan birinin talebi üzerine duruşma, iki haftadan az olmamak üzere ertelenir.*

¹ Yılmaz, Ejder, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Cilt 3, Yetkin Yay., Ankara 2021, 4. Baskı, s. 3025.

² Yılmaz, s. 3025.

³ Arslan Ramazan /Yılmaz Ejder/Ayvaz Taşpınar Sema/Hanağası Emel, *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yay., Ankara 2021, 7. Baskı, s. 388.

C. Sözlü Yargılama

Yargılamanın hükümden önceki son aşaması, sözlü yargılama aşamasıdır. Ejder Yılmaz'a göre; “sözlü yargılama aşamasını, tahkikatın bittiğinin bildirildiği duruşmada, duruşmada hazır bulunan taraflara verilen söz (m.184) ile karıştırmamak gerekir.”⁴ Zira sözlü yargılamada mahkeme, taraflara son sözlerini sorar. Bunun üzerine her iki taraf, kendi iddia ve savunmalarının haklılığını ortaya koyacak şekilde son açıklamalarını yaparlar. Bu bağlamda, sözlü yargılama aşamasının yapılması ve taraflara son sözlerini söyleme olanağı verilmesi emredici hükümdür.⁵ Bundan sonra, Mahkeme, Kanununun 186’ncı maddesinin ikinci fıkrasına göre; ancak iki tarafın sözlü açıklamalarını dinledikten sonra dava hakkındaki hükmünü kuracaktır. Aksi halde bir davranış emredici hükme aykırılık teşkil edecek ve hem bu hükmü hem de yargılamaya hâkim olan ilkeler bölümünde düzenlenen ve Kanununun 27’nci maddesi hükmüne (hukuki dinlenilme hakkına) aykırılık teşkil edecektir. “*Hangi yargılama usulü uygulanırsa uygulansın, tarafların yargılamada sözlü olarak görüş ve değerlendirmelerini ifade etmeleri, özel bir önem taşımaktadır. Yazılı yargılama usulü içerisinde de tarafların hükümden önce son kez mahkeme huzurunda sözlü değerlendirme yapıp açıklamada bulunmaları doğru bir karar verilmesi bakımından önemlidir.*”⁶ Bu, maddenin sadece şekli bir düzenleme içermediğini de gösterir.

II. ADİL YARGILANMA HAKKI

A. Genel Olarak

Adil yargılanma hukuk devletini uygulamaya sokan önemli bir hak olarak düşünülmüş; yargılamanın taraflarına eşit bir biçimde koruma sağlamayı amaçlamıştır. En etkili insan hakları koruma mekanizması olma özelliği taşıyan AIHS’nin 6’ncı maddesinde yer alan adil yargılanma hakkı, sözleşme sisteminde merkezi bir rol oynamaktadır.⁷ Batı hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak ifade edilen⁸ adil yargılanma hakkı Konseye üye devletlerin de iç hukuk sistemlerinde anayasal bir değer atfedilerek yer almaktadır.

⁴ Yılmaz, s. 3489.

⁵ Yılmaz, s. 3493.

⁶ Yılmaz, s. 3489.

⁷ Al-Dulımı And Montana Management Inc. V. Switzerland (Application no. 5809/08), 21 June 2016, parag. 136: “The Court observes that the guarantees of a fair hearing and in particular the right of access to a court for the purposes of Article 6 § 1 occupy a central position in the Convention.”

⁸ İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler*, Beta Yay., İstanbul 2013, 4. Tıpkı Baskı, s. 1.

Adil yargılanma hakkının Anglo-Sakson niteliği sıkça vurgu yapılmasına rağmen, kara Avrupası sistemine yabancı bir unsur olarak dahil edilmemiş, aksine hukuk devleti ilkesini gerçekleştirmek ve demokratik toplumun gerekleri için etkin bir enstrüman olarak kabul görmüştür. Terimine ilişkin açıklamaları bir yana bırakırsak⁹, adil yargılanma “hukuk veya ceza davalarında olsun, hatta belli ölçülerde idare hukuk alanındaki davalarda da yargılamaya ilişkin ilkeleri belirleyerek, hukuk devletinin temel unsurunu oluşturmaktadır, sözleşmeye taraf devletlerin ortak mirasının bir parçasıdır.”¹⁰

Şu hâlde, adil yargılanma hakkının usuli bir özelliğe sahip görünmesine karşın demokratik yönetimin temel ögesi olan hukukun üstünlüğü ilkesinin bir yansıması olduğu açıkça tespit etmek gerekir. Mahkeme, erken tarihli *Delcourt v. Belgium* kararında, bu önemi net bir biçimde vurgulamıştır.¹¹

Ancak şunu unutmamak gerekir ki adil yargılanma sonuç odaklı değil süreç odaklı bir haktır. Bunun anlamı, adil bir kararın verilip verilmediği konusunun adil yargılanma hakkının kapsamına dahil olmamasıdır. Başka bir ifadeyle, adil bir karardan ziyade bu kararın verilmesi için yargılama sürecinin adil bir biçimde işlerliği adil yargılama hakkını ifade etmektedir.

Adil yargılanma hakkı, dava türleri açısından sadece ceza yargılamasında uygulanmaz, onun yanında medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklarda da uygulama alanı bulmaktadır. Medeni hak ve yükümlülüklerden özel kişiler arasındaki uyuşmazlıkları anlamak gerekir. Peki medeni hak ve yükümlülük kavramı nasıl belirlenecek sorusu akıllara gelmektedir. Mahkeme, kararlarında, ya iç hukuktaki nitelendirmeye kendisini bağlı kılacak ve bu çerçevede kararlarını oluşturacak ya da özerk kavramlar doktrinini uygulayarak kavramı kendisi yorumlayacaktır. Mahkemenin genel tavrının özerk kavramlar doktrinini uygulamak olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla zaten adil yargılanma hakkının medeni uyuşmazlıkları konu aldığı tartışmasızken, bu uyuşmazlıkları yorum sorununu da yine kendi kavramsallaşması çerçevesinde anladığını tespit etmek gerekir.

İşlevleri açısından adil yargılanma hakkı üç boyutludur. İlk boyut, devletin yargı fonksiyonunu sınırlandırarak yargılananın adil olmasını, ikinci boyut yargılama sürecine davalı ya da davacı olarak katılanları obje konumundan çıkararak sürecin öznesi haline getirmektedir. Son

⁹ Bu yöndeki açıklamalar için İnceoğlu, s. 2-4.

¹⁰ İnceoğlu, s. 4.

¹¹ *Delcourt v. Belgium*, (Application no. 2689/65), 17 January 1970, parag. 25: “In a democratic society within the meaning of the Convention, the right to a fair administration of justice holds such a prominent place that a restrictive interpretation of Article 6 para. 1 (art. 6-1) would not correspond to the aim and the purpose of that provision.”

boyutta, hak, insan hakları ihlallerini önleyici bir işleve sahiptir ki böylece hukukun üstünlüğü ilkesini gerçekleştirir.¹²

Adil yargılanma hakkının unsurlarına gelince; kanuni, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma, makul sürede yargılanma, aleni olarak yargılanma ve hakkaniyete uygun olarak yargılanma olarak tespit edilebilir.

Adil yargılanma hakkına Türk hukuku açısından bakılırsa, hakkın 1982 Anayasasında 2001'e kadar yer almadığı ancak 36. Maddesinde 2001'de yapılan bir değişiklikle açıkça ifadesini bulduğu görülecektir. Ancak bir iç hukuk metni olan AİHS'nde yer alan adil yargılanma hakkı, başka bir düzenleme olmasaydı dahi Türk hukuk sisteminde zaten yer almaktaydı. Özellikle 2001 değişikliği ve sonrasında bireysel başvuru usulünün hukuk sistemine girmesiyle adil yargılanma hakkının varlığı, sözleşmeye ek olarak, bireylerin hakları açısından önemli kazanımlar sağlamıştır.

Makalenin odağında HMK'nın 186'ncı maddesi yer aldığı için adil yargılama hakkına ilişkin ilgili olduğu noktaya değinmekte yarar bulunmaktadır. Bu çerçevede adil yargılanma hakkının hakkaniyete uygun yargılama unsuruna ve buradan hareketle hukuki dinlenilme hakkına değinelim.

B. Adil Yargılama Hakkının Bir Unsuru: Hakkaniyete Uygun Yargılanma ve Hukuki Dinlenilme Hakkı

Hakkaniyete uygun yargılanma iddia ve savunma hakkını ve bunun kullanılmasını güvence altına almaktadır. Temel dayanağının Anayasanın 36. maddesi hükmünden alan bu hak, anayasada "herkes meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercii önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma ... hakkına sahiptir" biçiminde ifade edilir. Anayasal bu hak, HMK m. 27'de hukuki dinlenilme hakkı olarak somutlaştırılmış, özellikle HMK madde 186'da söz konusu hak, Kanun içerisinde, belirgin kılınmıştır. Yargılamaya hâkim olan ilkeler bölümünde yer verilen bu hak şöyle ifade edilmektedir:

Hukuki dinlenilme hakkı

MADDE 27- (1) Davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgilileri, kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenilme hakkına sahiptirler.

(2) Bu hak;

a) Yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmasını,

b) Açıklama ve ispat hakkını,

¹² Pekcanıtez, Hakan, "Medeni Yargıda Adil Yargılanma", İzmir Barosu Dergisi, 1997/2, s. 55.

c) Mahkemenin, açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesini ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesini içerir.

Hukuki dinlenilme hakkının adil yargılama hakkının bir unsuru olduğu tartışmasızdır. Ancak literatürde bu hakkın insan onuruyla yakından bağlantı kurularak anlatılmak istenmesi¹³, onun bir tezahürü olarak gösterilmesi oldukça abartılı olacaktır. Zira insan onuru insan hakları belgelerine bakıldığında; yaşam hakkı, bedensel ve ruhsal dokunulmazlık hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı ve zorla çalıştırma ve kölelik yasağına ilişkin maddelerle ilişkilendirilmektedir. O yüzden hukuki dinlenilme hakkını insan onuru kavramından ziyade hukukun üstünlüğü ilkesiyle daha doğrudan ilişkilendirmek gerekir. Bu bağlamda, hukuki dinlenilme hakkı, tarafların karara etki edebilecek şekilde görüşlerini açıklamak, hükmün kurulması sürecine dahil olarak savların, karşı savların dinlenerek hakimin karar vermesini sağlamak açısından hayati öneme sahiptir ki bu hayati önem adil bir yargılamanın vuku bulmuş olduğu anlamına gelmektedir.

Hukuki dinlenilme hakkının en yakından bağlı olduğu ilke silahların eşitliği ilkesidir. Her iki kavramın iç içe geçtiği ya da sıkı bir bağı olduğu¹⁴ söylenebilir. Bu anlamda, silahların eşitliği ilkesi savunma hakkını kullanmak açısından önemlidir; zira yargılamalarda taraflar hazır bulunarak görüşlerini ifade etme ve bu yolla kararı etkileme hakkına sahiptirler.¹⁵ Pekcanitez'in ifadesiyle, "*hukuki dinlenilme hakkının en önemli içeriğinden birisi de, hakime meramını anlatabilmektir.*"¹⁶ Bu da, hakimin hükmü vermeden önce tarafları dinlemesi ve bu dinleme sonucunda tarafların görüşlerini mutlaka dikkate alarak hüküm kurması ile mümkün olur. Başka bir anlatımla, hâkim hükmü önceden, yani tarafları dinlemeden tesis etmiş olmamalı ve dinlemeyi şekli bir unsur olarak görmemelidir. HMK m.186'da yer alan sözlü yargılama bu hakkın uygulamasını sağlamak için getirilmiştir. Şayet hâkim sözlü yargılamayı hükmü önceden kurarak sadece bir şekil şartı olarak uygularsa silahların eşitliği ilkesini uygulamıyor, çelişmeli yargılama yapmıyor, hukuki dinlenilme hakkına aykırı hareket ediyor, kısaca adil yargılama hakkını ihlal ediyor demektir. Pekcanitez'e bir kez daha kulak vermek gerekirse¹⁷:

"Hükmün verilmesinden önce, bu hükme esas olabilmesi için mahkemeye sunulan tüm bilgi ve belgelere karşı açıklama yapabilmeyi, meramını anlatmayı"

¹³ Bkz. Pekcanitez, Hakan, "Hukuki Dinlenilme Hakkı", Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir, 2000, s. 756; Tanrıver, Süha, "Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılama Hakkı", TBB Dergisi, Sayı: 53, 2004, s. 205.

¹⁴ Pekcanitez, 2000, s. 759.

¹⁵ Özekes, Muhammet, *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Yetkin Yay., Ankara, 2003, s.106; Pekcanitez, 2000, s.775.

¹⁶ Pekcanitez, 2000, s.775.

¹⁷ Pekcanitez, 2000 s. 775.

gerektirmektedir. Açıklama yapma hakkı hem diğer tarafın veya ilgililerin ileri sürdüklerine karşı koymak hem de onlara karşı başka yeni açıklamalar ileri sürmek şeklinde olabilir. Bu anlamda taraf ve ilgililer ileri sürdükleri iddia ve savunmalarını dayandırdıkları ve kendilerini haklı gösterecek vakıaları bildirmek, bunların doğru olduğunu açıklamak ve gerektiğinde delil sunmak hakkına sahiptir. Davanın tarafları ve diğer ilgililer hükmün temelini oluşturan tüm konularda hukuki dinlenilme hakkına sahiptir. Vakıalar ve deliller hakkında açıklama imkânı verilmemesi hukuki dinlenilme hakkının ihlâlidir.”

III. SÖZLÜ YARGILAMANIN ADİL YARGILANMA HAKKI BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tahkikatın bitirilip sözlü yargılamaya geçildiği durumlarda, davanın özeti olmaması ve dürüstlük kuralına aykırı hareket etmemek koşullarıyla, yargılamanın tarafları ya da görüş be-lirtmek isteyen taraf, hakikatin tezahürü için mutlaka hâkim tarafından dinlenmelidir. Zira taraflar bazı olgulara dikkat çekerek hâkimin hükmünü oluşturması yönünde etkide bulunabilir-ler.

Unutulmamalıdır ki sözlü savunma yazılı savunmadan daha etkili bir araç olabilir. “...Sözlü şekil özellikle bazı eksiklikleri ve ihlalleri de ortadan kaldırır. Ayrıca hem uyuşmazlığın aydınlanması hem de davanın temelini oluşturun vakıalar daha açık şekilde tartışılabilir. Bu mahkemenin işini de azaltır. (...) Bu nedenle sözlü muhakeme hukuki dinlenilme hakkının temini için doğrudur.”¹⁸

Eğer sözlü yargılamada taraflar dinlenilmez ya da geçerli bir mazeret ileri sürmelerine rağmen yargılamaya devam olunursa (mazeret kabul edilip ya da mazeret reddedilip) bu açıkça hukuki dinlenilme hakkının ihlali anlamına gelecektir.¹⁹ Doktrinde, Ejder Yılmaz, sözlü yargılamanın bir şekilde ibaret olmadığını vurgulayarak şöyle demektedir: “Uygulamada, mahkemelerin sözlü yargılama aşamasına gerekli önemi vermedikleri ve yargılamanın bu aşamasını tamamen şekilden ibaret gördükleri bir vakıadır. Oysa, sözlü yargılama aşaması; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm vermek durumunda bulunan hâkimin (Anayasa m.138), vereceği kararın doğruluğunu bir kez daha gözden geçirmesi ve kendi kendini denetlemesi açısından önemli bir fırsattır. Konunun bu açıdan ele alınması halinde, sözlü yargılama aşamasının arzu edilen değere ulaşacağı muhakkaktır.”²⁰

Yargıtay’ın bu konuda birçok kararını olduğunu söylemek mümkündür. Bu kararlar çerçevesinde söylemek gerekirse Yargıtay adil yargılanma hakkını karalarına esas almakta ve sözlü yargılamayı bir şekilde ibaret görmemektedir. Önüne gelen uyuşmazlıklarda Yargıtay

¹⁸ Pekcanitez, 2000, s.781.

¹⁹ Benzer görüş için bkz. Pekcanitez, 2000 s. 782.

²⁰ Yılmaz, 3493.

sözlü yargılamayı şekilden ibaret görerek verilen kararları silahların eşitliği ilkesine ve çekişmeli yargılama ilkelerine aykırı bulmakta; AİHS'nin 6'ncı maddesini, Anayasanın 36'ncı maddesini, HMK'nın 27'inci ve 186'ncı maddelerini bir bütün olarak değerlendirmektedir. Bu kararlardan bazıları aşağıdaki gibidir ve bu kararlar Yargıtay'ın adil yargılama hakkına ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından öğreticidir. Derece mahkemelerinin de bu kararlardan hareketle hükümlerini kurmaları (pek tabii ki asıl olarak AİHS, Anayasa ve ilgili HMK hükümlerinden hareketle), adil yargılama hakkının uygulanması açısından ve dolayısıyla hukukun üstünlüğü ilkesi bağlamında önem arz etmektedir.

Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 2020/128E., 2020/1758K. sayılı ve 09.06.2020 tarihli kararında bahse konu husus şu şekilde vurgulanmıştır;

“6100 sayılı Kanun'un 27. maddesinde, davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgililerinin kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. Davanın taraflarına iddia ve savunmalarını serdetme imkânı vermeden davanın esasıyla ilgili değerlendirme yapılması mahkemeye erişim hakkını zedeler. Davanın bir mahkeme tarafından görülebilmesi ve kişinin adil yargılama hakkı kapsamına giren güvencelerden faydalanabilmesi için ilk olarak kişiye iddialarını ortaya koyma imkânının tanınması gerekir. Bu itibarla bir davanın sonucundan menfaati etkilenecek olan kişilerin bu yargılama hakkında bilgi sahibi olabilmelerine, uyumsuzluğun çözümü için gerekli ve sonuca etkili olduğunu düşündükleri hususlarda açıklamada bulunabilmelerine, iddialarını ispata yönelik delil sunabilmelerine imkân sağlanması gerekir. Bu husus aynı zamanda silahların eşitliği ve çekişmeli yargılama ilkeleri ile de ilgilidir.

Dosyadaki bilgi ve belgelerden; davalılar vekilinin 27/04/2016 tarihli celse için mesleki mazeretini bildirir dilekçe gönderdiği, mahkemece dilekçede ekli masraf bulunmadığından mazeretin reddine karar verildiği, ancak aynı duruşmada sözlü yargılama aşamasına geçilerek hüküm verildiği ve 6100 sayılı Kanunu'nun 186. maddesi uyarınca davalı tarafa meşruhatlı davetiye çıkartılmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre, davalılar vekilinin son celse göndermiş olduğu mesleki mazereti reddeden mahkemenin aynı celse tahkikat duruşmasına son vererek sözlü yargılamaya geçmesi ve 6100 sayılı Kanununun 27, 184 ve 186 maddelerine muhalefetle uyumsuzluğun esası hakkında karar vermesi usul ve yasaya aykırıdır. Bu durum davalılar yararına kararın bozulmasını gerektirir.”

Yargıtay 22. Hukuk Dairesi de 2016/31093E., 2020/136K. sayılı ve 13.01.2020 tarihli kararıyla sözlü yargılama duruşmasına taraf vekilince sunulan mazeretin kabul edilerek hüküm verilmiş olmasının Anayasa m.36 ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m.6 ve HMK m.27 anlamında ihlal teşkil etmesini şu şekilde karara bağlamıştır;

“Savunma hakkı, Anayasamızın hak arama hürriyeti başlıklı 36. maddesinde "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı

mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir." düzenlemesi ile açıkça hüküm altına alınmıştır. İddia ve savunma hakkı, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun hukuki dinlenilme hakkı başlıklı 27. maddesi ile usul hukukumuzda yansıtılmıştır. Anılan maddenin birinci fıkrasında davanın taraflarının kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenilme hakkına sahip oldukları belirtildikten sonra maddenin ikinci fıkrasında bu hakkın "açıklama ve ispat hakkı"nı da içerdiği vurgulanmıştır. Davanın taraflarının usul hukuku hükümlerine aykırı olarak açıklama ve ispat hakkını kullanmalarının kısıtlanması, iddia ve savunma hakkının kısıtlanması sonucunu doğurur.

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 27. maddesinde yer bulan "Hukuki Dinlenilme Hakkı" gereğince davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgilileri, kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenilme hakkına sahip olup bu hakkın yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmasını, açıklama ve ispat hakkını, mahkemenin açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesini ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesini içermektedir. Mahkeme, iki tarafa eşit şekilde hukuki dinlenilme hakkı tanıyarak hükmünü vermelidir. Anayasanın 36. maddesinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının en önemli unsuru olan hukuki dinlenilme hakkı, adil yargılanma hakkı içinde teminat altına alınmıştır. Bu hakka, tarafın hâkime meramını anlatma hakkı ya da iddia ve savunma hakkı da denilmektedir. Ancak, hukuki dinlenilme hakkı, bu ifadeleri de kapsayan daha geniş bir anlama sahiptir. Bu hak çerçevesinde, tarafların gerek yargı organlarınca gerekse karşı tarafça yapılan işlemler konusunda bilgilendirilmeleri zorunludur. Kişinin kendisinden habersiz yargılama yapılarak karar verilmesi, kural olarak mümkün değildir. Bu kapsamda hukuki dinlenilme hakkı, bilgilendirme/bilgilendirme, açıklama yapma, yargı organlarınca dikkate alınma ve kararların gerekçeli olması gibi hususları içerdiği açıktır. Bilgilendirme hakkı, yargılamanın içeriğine dair tam bir bilgi sahibi olmanın yanında gerek karşı tarafın gerekse de yargı organlarının dosya içeriğine yapmış oldukları işlemleri öğrenmelerini kapsar. Açıklamada bulunma hakkı, tarafların, yazılı veya sözlü şekilde iddia ve savunmalara karşı itirazda bulunabilme, davaya ilişkin beyanda bulunmalarını sağlar. Somut olayda; davalı vekilinin 07.06.2016 tarihli duruşma için 06.06.2016 tarihinde mazeret dilekçesi sunduğu, bu mazeretini de (aynı tarihte başka yerde duruşması olduğunu gösteren duruşma tutanağı ile) belgelendirdiği görülmüştür. Mahkemece 07.06.2016 tarihli celsede, davalı vekilinin mazeret dilekçesi sunduğunu tutanağa bağlayarak mazeretin kabulüne karar verilmiş ve aynı celse davalı vekilinin yokluğunda tahkikat aşamasını sonlandırarak davanın esası hakkında karar verilmiştir. Bu duruma göre, davalının mazeret dilekçesi göndererek katılmadığı celsede mazeret kabul edildiği halde davalının yokluğunda karar verilmesi hatalı olup bozmayı gerektirmiştir."

Bu sefer de Yargıtay 17. Hukuk Dairesi tarafından 2016/1674E., 2016/5673K. sayılı ve 09.05.2016 tarihli karar ile HMK'nın ilgili hükümlerinin emredici olduğu vurgulanmıştır;

“Somut olayda; 13/10/2015 tarihli celse için davalı ... vekili aynı gün il dışındaki bir başka mahkemede duruşması olduğundan duruşmaya katılamayacağına dair mazeret dilekçesi sunarak mazeretini belgelendirmiş, duruşmanın bir başka güne talikini istemiştir. Mahkemece, 13/10/2015 tarihli celsede davalı ... vekilinin mazereti kabul edilmiş ancak aynı celsede HMK 184. ve 186. maddeleri gözetilmeden esas hakkında hüküm kurulmuştur. Hem davalı ... vekilinin mazeretinin kabulüne karar verilip, hem de yeni duruşma günü verilmeden davalı ... vekilinin yokluğunda hüküm kurulması başlı başına çelişkidir. Bu durumda mahkemece, HMK 184. ve 186. madde hükümleri de göz önüne alınarak işlem yapılması gerekirken yazılı olduğu biçimde karar verilmesi doğru görülmemiştir.”

Sözlü yargılama aşamasında taraf vekilinin mazeret dilekçesinin dikkate alınmayarak yokluğunda karar verilmesinin hukuki dinlenme hakkının ihlali teşkil ettiğine dair Yargıtay 15. Hukuk Dairesi'nin 2016/6354E., 2018/2034K. sayılı ve 17.05.2018 tarihli kararında ise şu ifadelere yer verilmiştir;

“Davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgilileri, kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenme hakkına sahiptirler. Bu hak; yargılama ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmasını, açıklama ve ispat hakkını, mahkemenin, açıklamaları dikkate alarak değerlendirmesini ve kararların somut ve açık olarak gerekçelendirilmesini içerir (HMK 27). Hâkim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür (HMK 30). Herkes "meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma" hakkına sahiptir (Anayasa 36/1). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin adil yargılanma hakkı ile ilgili 6. maddesine göre ise taraflar; davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini, davaya ilişkin savunmaları için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma, kendini savunma, avukat yardımından yararlanmayı isteme hakkına sahiptir. Bu hakkın unsurlarından olun aleniyet ilkesi hukukumuzda HMK'nın 28. maddede kapsamlı olarak düzenlenmiştir.

Belirtilen hukuki dinlenme hakkı, adil yargılanma hakkı ve aleniyet ilkesi ile hak arama hürriyetinin gerçekleşmesinin en önemli aracı duruşma yapılmasıdır. Duruşma günü oturuma katılma imkânı olmayan taraf buna ilişkin mazeretini bildirip, belgeleyerek, duruşmanın ertelenmesini isteyebilir. Bu isteği kapsayan dilekçenin HMK'nın 445. madde gereğince elektronik ortam olan UYAP üzerinden duruşma saatine kadar gönderilmesi mümkün olup ayrıca fiziki olarak gönderilmesi gerekmez. Ayrıca, HMK'da sözlü yargılama duruşmasına mazeret bildirilmesini engelleyen bir hüküm de bulunmamaktadır.

Davacı sözlü yargılamanın yapılacağı 16.12.2014 tarihli duruşmaya UYAP aracılığı ile mazeret bildirmiş ve mazerete neden olarak trafik yoğunluğunu göstererek duruşma saatinin 10.00'a kadar bekletilmesini talep etmiştir. UYAP aracılığı ile gönderilen ve aynı gün duruşma saatinden önce kalem personeli tarafından 09:29:29'da çıktısı alınan mazeretin mahkeme dosyasına intikâl ettirilmediği anlaşılmıştır. Duruşma saatinden önce okunan ve yazdırılan geçerli bekletme mazeretinin kalem personeli tarafından dosya

içerisine konulmaması ve bu suretle davacının yokluğunda karar verilmesi hukuki dinlenme hakkının ihlalidir ve yukarıda belirtilen ilke ve kurallara aykırıdır.”

Sonuç

Türk yargısında ve özellikle de hukuk yargısında Pekcanitez'in ifadesiyle hâkime meramını anlatmak oldukça zordur. Taraf olunan insan hakları sözleşmesinin açık hükmü, Anayasal hüküm ve HMK'ndaki açık hükümlere rağmen, Türkiye'de hala medeni yargılanma alanında adil yargılanma hakkına ilişkin birçok sorun bulunmaktadır. Oysa konuya ilişkin Yargıtay'ın birçok kararı ve mevzuat açısından derece mahkemelerine yol gösterici hükümler bulunmakta; lakin, mahkemeler, yine de, adil yargılama hakkını ihlal etmektedirler. Sözlü yargılama adil yargılanma hakkı açısından medeni yargılamada çok büyük bir önem arz etmekte, şekilden ibaret olmayan hukuki dinlenme hakkının uygulanacağı bir safhaya karşılık gelmektedir. Bu anlamda, *sözlü yargılama hukuki dinlenme hakkının temini için elzemdir*.

Sözlü yargılamada; taraflar dinlenilmez ya da hüküm tarafların savunmaları dinlenilmeden önceden hâkim tarafından zaten hazırlanmış olup da yargılama bir şekilden ibaret olarak görülürse; bu, adil bir yargılama olmayacak ve dolayısıyla adil yargılanma hakkı zedeleneyecektir. Ayrıca uygulamada tarafların HMK'nın 150'nci maddesin bağlamında geçerli bir mazeret ileri sürmelerine rağmen, mazeretin kabul edilip mazeretli tarafın yokluğunda karar verildiği ya da mazeret reddedilip yine mazeretli tarafın yokluğunda karar verildiği örnekler çokça rastlanmaktadır. İşte bu ve benzeri örnekler de açıkça adil yargılanma hakkının ve hukuki dinlenme hakkının ihlali anlamına gelecektir.

Hukukun üstünlüğüne inanan bir yargı sistemi, taraflar için önemi tartışmasız olan davaları adil bir şekilde sonuçlanmak zorundadır. Ancak kimi zaman hüküm taraflar açısından adil olmayabilir. Buna rağmen, hâkim, tarafları tatmin etmeyen bir hüküm kurmuş olsa bile, bu hükmü kuruncaya kadarki süreci adil sürdürmek yükümlülüğündedir. Başka bir ifadeyle, yargılama sonucu bazen adil olmayan kararlar ortaya çıkabilir. Ancak her ne olursa olsun sürecin adil olması gerektiği ve bu konuda bir hata yapılmaması gerektiği muhakkaktır. Zira *fiat juatitia, pereat mundus*. Ama bu, kolayca kaçmaktır; belki de daha doğrusu şudur: *Fiat juatitia, ne pereat mundus!*

KAYNAKÇA

Arslan Ramazan/Yılmaz Ejder/Ayvaz Taşpınar Sema/Hanağası Emel, *Medeni Usul Hukuku*, Yetkin Yay., Ankara, 2021, 7. Baskı.

İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler*, Beta Yay., İstanbul, 2013, 4. Tıpkı Baskı.

Özekes, Muhammet, *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Yetkin Yay., Ankara, 2003.

Pekcanitez, Hakan, “Medeni Yargıda Adil Yargılanma”, İzmir Barosu Dergisi, 1997/2.

Pekcanitez, Hakan, “Hukuki Dinlenilme Hakkı”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, İzmir, 2000.

Tanrıver, Süha, “Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, TBB Dergisi, Sayı: 53, 2004.

Yılmaz, Ejder, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Cilt 3, Yetkin Yay., Ankara, 2021, 4. Baskı.

